

Вълкът (*Canis lupus* L., 1758) във вярванията, фолклора и бита на българина ¹

Николай БОЕВ

1. Вълкът - съвременник на древните жители по българските земи

Все още не може с категоричност да се определи датата на появяването на човека по земите на Балканския полуостров. Под влияние на природни предпоставки и на човешкия фактор, в предисторическа епоха от хищниците по нашите земи изчезват пещерният лъв (*Panthera spelaea* Goldfuss, 1810), пещерната хиена (*Crocota spelaea* Goldfuss, 1823) и пещерната мечка (*Ursus spelaeus* Rosenmuller & Heinroth, 1794). Но още тогава в кухненските останки и крайселищните боклукчийски отпадъци са присъствали костни фрагменти, както от вълк (*Canis lupus* L., 1758), така и от две различни по размер породи кучета. Палеолитните рисунки върху скалната колона „Мечака“ в долината на р. Чернелка (Плевенско) представят изображения на кучета, вълци и лисици.

Малко знаем за етническият състав и на племената, оставили златни материали от веществената си култура преди 5000 години. Сред находките от разкрития Варненски халколитен некропол са намерени амулети, изобразяващи гив бик (тур) (*Bos primigenius* Vojanus, 1827) и други животински мотиви. Намерени са и амулети (пекторални (гръдни) украшения) от района на с. Дуванлии (Пловдивско) от 5 в. пр.н.е. с ясни изображения на вълк - великолепно произведения на златната пластика.

2. Кучето - „вълчият“ помощник на човека

От около 5 в. пр. н. е. до нас достига и образът на едрото „мече-куче“, използвано не само за лов на глигани и едър дивеч, но и в борбата с вълците, за което ни подсказва и широкият му защитен нашийник. Може би едрите овчарски кучета в Родопите (считани от известния кинолог проф. Хинц за

¹ Непубликуван ръкопис от 1978 г., подготвен за печат с незначителни съкращения и изменения от Златозар Боев.

отделна порода) имат в себе си и гревна преселническа асировавилонска кръв. В античността е била създадена и кучешката порода „мъник“. Такива кучета били изобразявани заедно с одомашнен козел на тетраграхмите от Енос от 4 в. пр.н.е. По това време била създадена породата „мъник“ с фокстериерен екстериор. Такива кучета откриваме от керамични скулптури от 4 в. пр.н.е. в гревната Аполония (днешен Созопол). От надгробни паметници в Аполония, но от края на 6 в. пр.н.е. са известни и грацилни кучешки породи по тип, сходен с хрътките. Кучета-гончета били използвани за лов на елени и сърни, съдейки по релефните плочки, върху които била изобразена Артемида - гръцката богиня на лова. Множество ловни сцени с кучета са изобразени върху фризове на плочките с тракийския конник (Херос) от 3 в. пр.н.е. От някои от тях личи, че това са били едри вълкоподобни гончета за лов на диви горски бикове.

3. Вълкът като тотемно животно

След като в историческо време лъвът изчезва от Тракия и Югозападна България, вълкът остава на челно място като „реномиран“ хищник, предпочитан като тотемно животно по нашите земи. Вълкът имал различно отражение в културата на народите, които са минавали и оставали по нашите земи (над 27 различни етнически общности и групи). Според бележития наш археолог-праисторик Васил Миков (1891-1970) демографските им следи в България са можели да се проследят докъм края на миналото столетие. Повечето от тях са имали отношение към животинския свят, включително и към вълка (МИКОВ, 1943).

Според обхвата на настоящата тема, ние се интересуваме от отношението на прабългарите към вълка. Като тюркско племе, те през 2 в. се отделят от Китайската империя, поемат пътя на запад и се установяват по земите на днешна Украйна. Повторно през втората половина на 4 в. с нова изселническа вълна те се установяват северно от Кавказ. Още през 3 в. прабългарите започнали да нападат Византия от североизток и югоизток. В новите земи те пренесли със себе си в Европа азиатския лунен календар, който се състои от цикли от 12 години. Всяка година е носела името на някое тотемно животно. Месеците в него се означавали с поредни цифри. Такъв е календарът и на много други тюркски племена, на китайци, японци, както и някои други азиатски народности. Според него третата лунна година в цикъла е годината на вълка („вер“ на прабългарски). Тя се намирала между втората лунна година (на вола - „шегор“) и четвъртата (на заека - „дванш“).

Три от големите прабългарски племена са проникнали и в южноруските степи. Най-голямото от тях било „унугундури“ („съюзът на 10-те племена“). На тюркски „он“ означава десет. Дали името на днешна Унгария е свързано с това

„он“? Племената „отургури“ и „кутригури“ носели имената на своите ханове - братята Отургур и Куртригур. „Курт“ означава вълк, а тотемното име по смисъл е „вълчи вожд“. Кубрат (около 599 - след 651) или Курт е бил вожд на унугунгурите през първата половина на 7 в. Името му на тюркски означава „вълк“. След смъртта му големият племенен съюз на прабългарите се разпаднал. Той обединявал племената, населяващи земите между реките Волга, Днепър и Кубан. Неговият син Аспарух (около 644 - 700) през 680 г. преминал р. Дунав и основал славяно-прабългарската държава - днешна България. Според археолога Геза Фехер името на Аспарух означава „вълк-единак“.

И до ден днешен вълкът се ползва с голямо уважение в тюркските племена, включително и в съвременна Турция. Родът Дуло, към който принадлежали мнозина от миналото - от Авитахол (вероятно Атила) до Кубрат, сина му Аспарух и други български ханове, е бил род, който имал за тотем вълка. Друг род е бил родът „Докс“ („Звиница“ или „Свиник“) по славянски, т.е. дива свиня. Неговият тотем бил глизанът. При клетва в тържествени случаи прабългарите пиели със специална свещена чаша от кръвта на животното тотем. Ако не могли да убият вълк за специалния тържествен случай, чиято кръв била най-силна, прабългарският обичай позволявал да се пие кръв и от заместителя на вълка - кучето.

4. Кучето като заместител на тотема „вълк“

Знае се, че прабългарите са имали почти свещени коне, отглеждани табунно на свобода из обширните пасища. В мирно време никой не смеел да обзвда коне поради страха от смъртно наказание. Конете били почти диви и се използвали само по време на война - за яздене. В това била и силата на прабългарската кавалерия. Много е възможно да са имали почти сакрални кучета, с чиято кръв „заздравявали“ клетвата. И до днес у българите са се запазили изразите за сравнение на някой силен на деня човек с по-големи възможности, като „той коли кучетето“, т.е. „бива си го, ще се наложи“ или „който коли кучето - той управлява“. Символично магическата сила на тотемната кръв е изобразявана със свещената чаша, която виждаме в много каменни паметници от Монголия и в други азиатски страни, а също и в скалния релеф на конника край с. Магара (Шуменско). Това е във връзка с орендата (дума от езика на йерокезите, въведена като термин).

Силата на силния е съсредоточена в главата, в кръвта, в половите органи, в сърцето. За да не изтече безцелно кръвта на жертвеното тяло и да се запази тя в трупа му, предпочитали дори да убиват животните чрез удари, одушаване и пр., но не и чрез колене. Може би галечен остатък от това е запазилият се до днес кучешки празник в Корея. По време на този празник в продължение на три дни се ловят кучета, връзват се и се окачват живи по дърветата и се бият с пръчки и камшици докато умрат. Смята се,

че тогава месото им ставало вкусно и полезно, дори целебно.

Използването на вълчето сърце за табуистични медицински заклинателни цели, може би също е във връзка с орендата. Знае се, че българският хан Омуртаг (неизв. - 831) през 814-815 г. при сключването на договора с Византия за 30-годишен мир с византийския император Лъв V (неизв. - 820), е заклал със свещен нож сакрално куче. Омуртаг се заклел по християнски обичай, а византийският император - по прабългарския обичай. Лъв V не само обърнал конско седло - символично изгаряне на вожда на бял кон, но и от свещената чаша пил от кръвта на съсеченото куче. С това той приемал богът на договарящата се страна (бог Тангра) да го накаже по прабългарските закони, ако измени на положената клетва.

Със силата на орендата се обяснява и носенето на тотемни вълчи и кучешки амулети, най-често нагръдници, като декоративни брошки, прикриващи символично сърцето.

Клетвата с кучешка кръв е известна при прабългарите и при маджарите, които до 1 в. са имали обща държава. От Унгария този обичай проникнал и в съседна Моравия. Това обаче е било клетва от трета степен. По-силна е била клетвата от втора степен с вълча кръв (истинския тотем). Не винаги обаче искали да го убият, защото той бил почитано животно. И тъй като според тотемизма, племето произлиза от своя тотем, т.е. от вълка, клетвата с добавяне на човешка кръв от договарящите се страни пиели от клетвената кървава напитка. При българските ханове длъжността „канар“ се изпълнявала от сина на хана, т.е. престолонаследника. Той имал право да пълни свещената чаша с разрежено вино и човешка, вълча и/или кучешка кръв.

Неизяснен и до днес остава въпросът за най-старата доместикация на кучето. Дали с това човек е целял някакви поставени намерения - бъдещ пазач на дома, пазач на стадото, съдружник в лова и пр.? Вероятно първите такива кучета са били немизантропни индивиди на диви каниди (респ. вълк), които оползотворявали изхвърлените кухненски отпадъци, но вече са били филантропни, толерантни към близостта с човека. Вероятно те били разглеждани като сакрален резерв на заместителя на вълка при жертвоприношенията. След премахването на табуто върху тях като сакрални животни те се превърнали в част от менюто на първобитния човек. Това, разбира се, се нуждае от доказателства, но сакралният фактор като мотив за одомашняването на кучето не бива да се игнорира.

И до днес много животни-некрофаги са на почит сред местното население в различни райони от Земята. Такива са гавияла (*Gavialis gangeticus* Schneider) и чакала (*Canis aureus* L., 1758) в Индия, мършоядните патици (ръждив ангъч - *Tadorna ferruginea* Pall., 1764; бял ангъч - *Tadorna tadorna* L.,

1758 и др.) в Монголия и Средна Азия, лешоядите и орлите в Индия, вълка - в много райони на Азия. Счита се, че животните, които се хранят с трупове приемат силата на покойника. От тук идва и обичаят да се пие от черепните чаши на враговете (у скитите), или да се ядат женските млечни гърди (у фисонитите) /по Псевдо-Цезарий/. Вярвало се, че с това в себе си ще акумулират чуждата оренда. Употребяването на незаклани бити до смърт кучета за храна в някои области на Източна Азия е с цел да се запази максимално в тях кръвта им като концентрирана оренда.

Като остатък от този обичай на pewno е и прабългарския „Песни понеделник“ - първия понеделник от Великденските пости, когато въртят дълго време кучетата за опашката. След това ги окачват на многократно осукано (омотано) въже за да се въртят докато то се развива обратно от насукванията. Тези мъчения на кучетата се правят под претекста да не заболяят от бяс, който можели да прихванат, ако ги ухапе бесен вълк. Разбира се, измъчваните кучета след това противобясно въртене до изнемошаване, все пак остават живи и здрави и никога вече не ги умъртвява за да използва месото им за храна.

Интересно е, че в Западна България и особено в Кюстендилския край, който и преди е бил добре заселен с вълци част от страната, съществувал обичаят под възглавницата на рогилката да се постави глава на вълк или ако няма - поне глава на куче. Това се правело за да се пропъдят лошите сили, против заболяване на майката и на новороденото. В други села из страната вече само се практикува символичното кадене с тамян „за хубаво“, „за да не дойде дявола“ и т.н. Въобще смисълът на окадяването е да се прогонят скритите злини. В случая вълчата (респ. кучешката) глава според нас се поставя за да се увеличи орендата на рогилката поради отслабването на организма ѝ след родилния акт. По принцип аналогични са мотивите и в подсилването на храбростта например на един монарх - английският крал Ричард Лъвското сърце (1157-1199). Така му се приписва качеството лъвска храброст, т.е. налице е символично пренасяне и допълнително включване на орендата на лъва като едно ласкателство за сърцето на краля. Това в същност е една останка от анимизма и тотемизма.

В днешна България, макар и отдалечена с 13 столетия от времето на прабългарите, са се запазили някои старинни вярвания, на които намираме удивителни паралели в съвременна Чувашия. Да не забравяме, че Чувашия наследява част от земите на средновековната Велика България (Вожско-Камска България). Н. В. ДЕНИСОВ (1969) установява интересни паралели във фолклорното наследство на съвременните чувашки и днешните балкански българи. Той намира същия обичай за поставяне на вълча или кучешка глава в леглото на рогилката и при чувашите. При разкопките на основите на отбранителни съоръжения е било установено, че в тях са били вградени кучета. Има предание, че при основаването на град Казан е било вградено

живо куче. Първообразът на този обичай се оказва още по-древен. В старинни китайски писмени източници се описва погребалния ритуал на ухуанците. Конят, седлото, конската амуниция, както и грехите на покойника се изгаряли. Вземало се куче и то се завръзвало със цветен шнур за да съпровожда ковчега с покойника до планината Чи Шан за да пази до там душата на умрелия.

При археологическите разкопки в Саркел в Украйна е било установено, че кучето е било основно жертвено животно. Множество изображения на кучета-амулетни са били намерени и в пределите на Хазарския хаганат (Хазарското ханство). Както римските авгурси по летежа на птиците и по кръвта на заклания сакрален петел са гадаели за бъдещето (особено по време на полесражения), така и кавказските татари гадаели по лая на кучетата. Некрофагията (трупоядството) на вълка, унаследена от кучето е послужила за основа на някои вярвания у чувашите, че по време на чествания на умрелите (помен, панахиди), душите на близките покойници невидими идват до кучешката муцуна. Преди приемането на християнството чувашите вярвали, че при тези панахиди и траурни годишнини душите на умрелите се вселявали в тялото на кучетата и всичко, което тогава се дава за храна на кучетата, се възприема и като човешка храна от обитаващите временно в тях умрели близки. И до днес чувашите не прогонват куче, дошло на гроба, а го подхранват и ласкателно се обръщат към него с определенията „братче“, „сестричке“, „таменце“, „майчице“ и др. Виждаме, че и тук е налице древното прабългарско вярване, че кучето като заместник на топема на вълка е посредник между бога Тангра и покойниците.

5. Етимология на думата „вълк“

Днес намираме думата „вълк“ в разни диалекти от различни краища на страната видоизменена като „вък“ (в Югозападна България) или като „вук“ в (в Северозападна България). „Вук“ е името на вълка и на сърбо-хърватски. Понякога вълк се изменя като „влък“. Интересно е, че етимологията на думата е свързана с корена на глагола „влека“, т.е. „отвлечам, отмъквам, задигам“. Виждаме, че самото име на вълка отразява главно в неговото хранително поведение. От същия корен на български е и глагола „развлачвам“, т.е. „раздребнявам“, както и „влакно“ - нещо развлачено, разчесано и дребно. От този корен е и името на вълка в другите съвременни славянски езици: „wilk“ („влк“) на полски, „vlk“ („влк“) на чехски и словашки, „wulk“ („вулк“) на словенски, „волк“ на руски, украински и др. Етимологът ФАСМЕР (1964) подчертава родствеността на старобългарското „вълк“, както впрочем е и на новобългарски, с латинското „vilkas“ („вилкас“), латишкото „vilks“ („вилкс“), албанското „ulk“ („улк“), гетското „wulfs“

(„вулфс“), а оттам и немското и английското „волф“ и „вулф“, гръцкото „лукас“, латинското „lupus“ („лупус“), дошло от сабински, а от там и френското „loup“ („лу“). Всички тези имена са родствени на древноиндийското „vrkas“ („вркас“) с първоначално значение „разкъсващ“, „раздробяващ“, „раздребняващ“. Така че в наименованието „вълк“ на всички европейски езици като езиковедска основа е заложено отличителното в маниера на неговото хранене, отразено трайно в самата дума.

Днес откриваме, че имената на много тотемни животни поради една или друга примамлива тяхна особеност, са станали и собствени имена на хората. С течение на времето обаче, много от тях, особено женските са се загубили - напр. „Вигра“ (т.е. животното „вигра“), „Куньо“ и „Кунка“ (животното „златка“), „Белчо“ и „Белка“ (животното „белка“) и пр. Особено много имена обаче са произлезли от вълка. Такива мъжки собствени имена са Вълчо, Вълко, Вълкашин, Вълешко, Вълкагин, Вълчан, Вълкан, Вълчин и гр. Сред женските собствени подобни имена са Вълка, Въла, Вълкана, Вукица, Вукана и гр. В това няма нищо чудно. В други езици също са се запазили много подобни имена, напр. Еберхард, Волфганг, Урсула (в немския).

Освен чисто българските „вълчи“ имена у нас е широко разпространено и името „Курти“ („Куртъо“, „Курто“), особено в миналото. То произлиза от турското „курт“ също със значение „вълк“.

6. Топонимия, свързана с името „вълк“

В българските земи има много имена на географски обекти, явно свързани със съществуването на вълка, точно така, както парижкият музей „Лувр“ получил името си. През 12 в. на неговото място край р. Сена е имало храсталаци и гървета, където размножаващи се вълчици (фр. „лувриер“) устройвали своите леговища (бърлоги). Един такъв дълъг списък с „вълчи местности“ и „вълчи населени места“, т.е. „селища, наречени с вълчи имена“ не би представлявал особен интерес за непрофилиран читател.

Най-много са чисто българските имена. Не са малобройни и тези, които в корена си съдържат турското „курт“, тъй като България в продължение на 5 столетия е била подложена на грастичното влияние на турския език, фактор, отстранен едва през 1878 г. Още по-малко са запазените имена от пред-българското време, когато Балканите са били включени в пределите на Римската империя. Такива имена например са „Лупини фонтани“ (вълчи извори) или „Лупов дол (вълчи дол), „Лупов лък“ (вълча ливада), „Лупово“ (вълчарник, вълче място) и гр.

Множество български и турски топоними в превод означават „вълче блато“, „вълчи извор“, „вълча поляна“, „вълча ливада“, „вълче поле“, „вълча река“, „вълчи бряг“, „вълчи дол“, „вълчи хълм“, „вълчи камък“, „вълчи връх“, „вълча скала“ и пр. Някои от тези имена показват близост с вода или влажни

места, които са благоприятни за размножаването на вълчицата или в чието съседство тя си устройва бърлогата. Други места са удобни с вътрешните си поляни и ливади сред гори и храсти, където вълчетата излизат да играят и се греят на слънце докато пораснат. Някои от местата са с подчертан скален характер - това са каменни грамади, скални сипеи, където вълчата двойка също се отделя за го отгледа поколение. Други от имената подсказват любимите места за зимно заселване или типично появяване на скитащите вълчи глутници - земни издатини и височини на релефа, т.е. места с кръгзор и широка панорама пред тях. Там обикновено през зимата се появяват вълците, там те вият и оглеждат околността. Много от тези места доскоро са оправдавали семантично своето значение, тъй като вълците нагледно и убедително доказвали с лятното си или със зимното си присъствие смисъла на тази вълча топонимия.

7. Народният образ на вълка

Вълкът е символ на алчност, ненаситност, лакомия и кръвожадност. Като кажат за някого „той е голям вълк“ това означава, че той обича брутално да присвоява за себе си много пари, имоти, вещи и др., понеже е силен на деня. „Гладен като вълк“ или „има вълчи апетит“ се казва за лаком ненаситен човек. Вълкът е символ и на грабителство и сила, напр. израза „нахвърля се като вълк“. „Овълчил се“, когато се казва за някого, се има предвид, че се е озверил, освирепял. Образът на вълка, особено характерните черти от неговото поведение и биологията му са отразени в множество народни поговорки.

В народните приказки обаче, вълкът не е на върха на йерархията. Обикновено това място винаги се заема от лисицата, символ на хитрина и лукавост. Тя понякога надхитря вълка, злепоставя го, присвоява си заграбеното от него, подиграва го, а той често е поставен в положение на страдащ уж заради наивността и глупостта си.

8. Народни празници, свързани с вълка

В народните обичаи фолклорът ни е отредил място и за животинските празници, които някога народът ни, особено по селата, по-често е празнувал. Такива са празниците в чест на домашните животни, главно на говедото (на деня на св. Силвестър - 2 януари и на св. Влас - 11 февруари). „Влас“ идва от старобългарското „волос“ (косъм), т.е. празник на косместите животни, животните с козина - козите, овцете и гругия гобитък (бел. З. Б.). Имало е и празник, наричан „Миши ден“, празнуван на деня на св. Нестор - 27 октомври. Мишките имали важно значение в бита на селското население като изявени селско-стопански неприятели, разхищаващи реколтата в хамбарите и

хранителните продукти. „Конският“ Великден се празнувал в деня на св. Тодор, а „змийски празници“ - в деня на св. Еремия (1 май). „Вълчите празници“ били на Благовещение - 25 март. Както се вижда всички тези празници се отбелязвали през есенно-зимния сезон.

9. Поверия за вълка

За да не озлобят и да не разсърдят вълка, особено в места, където често се подвизава силен и неуловим вълк, хората от околните селища говорят за него с комплименти, състрадателно, без да споменават името му или като използват прикрити ласкателни имена, например „сивия“, „куция“, „сивляк“, „куцулан“ и др. Тук откриваме аналог с невестулката (*Mustela nivalis* L., 1766), чиито имена в народния език отразяват, че тя е красива, женствена и мила „невеста“ (срвн. фр. *bellet*), т.е. красива булка (едно от имената ѝ е „байнова булчица“ - бел. З. Б.). По подобен начин описателно змиите били наричани „тънки-гълзи“, без да се споменават конкретно.

Това табуистично име за вълка вероятно е свързано със страха да не би някой смъртник да „върколяса“ (т.е. да се превърне във вампир), ако не е бил опят при погребението си в черква. В народната демонология се смята, че душата на такъв озверен смъртник дълго време може като нематериализирана да се проявява тук и там и да придизвиква нещастие от вълчи порядък.

Съществува и вярване в различни варианти за уж завързаните (т.е. затворени и обезопасени) уста на вълка. В тези случаи той не можел да отвори челюстите си при вида на жертвата си. Те оставали затворени и той само бил жертвата с муцуна и я тласкал напред. Поверието твърди, че вълкът нападал жертвата си винаги с нарочно отворена отдалече уста, страхувайки се, че при приближаването си до нея, може да не успее да си я отвори от вкоченяване. Имало определени дни или часове в седмицата, когато вълкът бил със „защита“ муцуна и не давал животните.

Обчари, на които вълците откъждали от овцете, били упреквани от други, че уж те и жените им не тачели (не уважавали) вълците, понеже не празнували на вълчите празници. Затова вълкът ги наказвал, за да го уважават в тези вълчи дни. Уж имало случаи, когато вълците нападали и изяджали оня човек, който носел греха шита или тъкана на вълчите празници.

Първите вълчи празници са тригневното празнуване (особено третия ден) на св. Трифон, наречен „Зарезан“, защото се празнува рязането на лозовите пръчки (на 1, 2 и 3 февруари). За здравето на добитъка и да не го нападат вълците в този ден хората не режат и не цепят дърва, не секат дърва и в гората за да не ги безпокоят, жените не метат в къщи, не тъкат и не предат. Те не готвят гозба на огъня, понеже вълкът обича сурово месо. Не отварят и ножици за да са затворени вълчите челюсти. Не се шият

вълнени грехи, не се плете и тъче вълнено, не се правят цървули и пр.

Истинските вълчи празници започват през есента - три пъти по 3 дни и един отделен ден. Тези вълчи дни, в които не работят, постепенно се съкращават. Някога те са били десет, след това - седем, а сега вече са само три дни. Първият ден е т. нар. „Зверин празник“ в чест на животните (поточно отнасял се е само до домашните бозайници - „звер“ на старобългарски означава „бозайник“, „космато животно“ (бел. З. Б.). Ножиците (кроячни и шевни) и сгъваемите ножове и ножчета се завръзват с връв и така се поставят на високо място за да не би случайно да ги намерят деца и да ги отвържат. В този случай вълците тогава няма да са със завързани муцуни, челюстите им ще се развържат и ще напакостят на добитъка. Тогава е забранено шиенето, точенето, плетенето, не бивало да се пипа конец, каквато и да е тъкан, плат и особено ако тя е от вълна. Тогава не се чука сол, а съдът, в който иначе са чукали солта, се покрива с плат и се завръзва, за да бъдат вълците със завързани муцуни. Тези празници се отбелязват между 12 и 16 ноември. Последният от тези дни е празникът на апостол евангелист Матей. Това е вълчият празник Куцулан - замаскирано табуизирано име на злия и опасен вълк. По свечеряване на предния ден намазват с кал вратата, дунките по тавана, процепите на пода, камината и огнището за да се замажели и слепнели очите на вълка за да не вижда къде е пляката му и да не пакости. Според обичая завръзват веригата в огнището или камината, на която виси котленцето за да се завържат и зашият вълчите челюсти. Тези дни се наричат „зверини дни“, защото най-опасния звяр сред зверовете е вълкът. Най-лош е последният от трите дни, понеже последния вълк от глутницата бил най-зъл. Както отбелязахме, когато говорят за вълка, не го споменават. Наричат го с други думи, сякаш се касае за човек - „единак“, „двамина“, „тройка“, „девет души“, макар че става дума за вълци.

Празникът на 21 ноември е от второто тридневно празнуване. Нарича се Вълча Богородица. Според народното вярване Богородиците били три сестри - голяма, малка и средна или Вълча Богородица. Тя заповядвала и командвала вълците. Според народния празничен календар заради вълците не трябва да се работи на 13, 14 и 15 и на 19, 20 и 21 ноември, но можело да се работи по средата им, т.е. на 16, 17 и 18 ноември.

При празнуването на последния, най-страшния от Вълчите празници на 21 ноември (св. Мина) при ритуала обикновено завръзват ножове, ножици, чутури (съдовете за роздробяване на солта), дори ги забиват с платно или ги завръзват с ширити. Дори хората накуцвали за да имитират Куция вълк („Куцулан“) за да не може той да настигне добитъка. Според обичая старата жена в дома през този ден трябвало да куца, а останалите със затворени очи трябвало да лепят говежди фъшкии край вратата и огнището за да не види вълкът овците. Говежди фъшкии поставяли и на

гараците за грачене на вълна за да не налита вълкът и на говедата. Лепенето на кал става със заклинание, повтаряне и потретване: „Да му залепя устата, да му залепя очите, да му залепя краката!“ На някои места рано сутринта на вълчия празник невястата или бабата взема игла с вдянат конец и започва да си зашива отзад отвора на полата, а друга жена или дете я пита какво шие, на което тя отговаря: „Зашивам на мечката и на вълка очите и устата“. След това тя изважда иглата и я забожда на пазвата си, а другата подканя: „Връзвай, връзвай, да пукне дано!“.

Извънредно интересно е следното вярване за „Куцулан“ или „Клекуцан“, както наричат стария куц и влачещ краката си вълк. По стойност то е сходно с онова, което дава МОУЪТ (1981). В книгата си той споделя удивлението си от вярването на местното индианско население, че някога хората се оплакали на Господа, че елените били гребни и малобройни за нуждите за изхранването им. Тогава той им дал и вълка, който спомогнал да се увеличи ръста на елена и те му благодарили за това.

Българската легенда за вълка също има в основата си верно наблюдение. Веднъж, когато Господ раздавал разни животни за храна на вълците, един откъднал овца, друг - овен, трети - кон, вол и т. н. Само един куц вълк, неспособен да бърза като другите не дошъл навреме и се спрял да си почине под едно дърво. На него се бил покатерил човек за да яде круши. Видял го вълкът и му казал: „Ти си ми се паднал на късмет - тебе ще те изям“. „Как? Та аз не съм животно! Да питаме какво ще каже Господ!“ - отвърнал човекът. Чул ги Господ и отсъдил: „Право си е - кой каквото е срещнал. Един видял животни - негови са си. Този е видял човек - негова жертва ще е!“ И затова бабите от с. Литаково, откъдето е записано това предание, разправят: „Ето куцият вълк е най-лошият. Нему останало да се храни само с човеците“. В този бабешки коментар на преданието има две великолепни фактологични подробности от биологията на вълка. Първата е, че само негодният вълк, неспособен да си улавя друга плячка, който е престарял и вече почти дефектен, може да стане канибал (т.е. човекоядец) и по изключение да се настърви да се храни с човешко месо. Второто е, че увреденият по отношение на двигателния апарат в краката куц вълк вече не е равностоен. Вълкът като фактор за селекцията на цервидите (елени, сърни и др.) именно заради силата на неговите крака, благодарение на преследването на плячката и на многото ходене в периметъра си, не остава гладен. А не държат ли вече краката на вълка, той става неравностоен на другите, добива извратен вкус и става опасен за човека.

Според народните вярвания обаче, вълкът не винаги изяде човека. Според предания от Южна Добруджа веднъж вълкът срещнал човек, но не го нападнал, а само му отпрал една кръпка от абата му, която жена му била зашила през вълчите празници, въпреки че тогава не трябвало да похваща игла и конеци и да шие. Човекът се завърнал здрав и читав и започнал да

почита вълчите празници. При груг случай нападнат от вълк човек започнал да му се моли да не го изяжда и че вече ще празнува редовно вълчите празници и вълкът пак го пуснал да си иде поздраво-поживо.

Десет дни по-късно на 30 ноември (св. Андрей) се празнува Мечият празник. За този ден приготвят разни варива (леща, боб, жито), но най-вече - царевичи и круши. Вярват, че от този ден денят започва да расте колкото с едно просено (или царевично) зърно. Хвърлят от варената царевича на покрива към комина като благославят и нареждат: „Да си здрава, бабо Мецо! На ти варена царевича за да не ни ядеш суровата! На теб царевичата, на нас - живот и здраве!“ И след това раздават от варената храна на близки за да ядат за здраве и плодородие през идната година.

В народните предания откриваме интерпретации и за някогашната селекция на кучето от питомни вълци. Според тези вярвания, някога, когато Господ е ходил по Земята, той бил овчар, а за помощник измежду дивите животни си избрал вълка. Той му пазел овцете, той ги подкарвал, той ги прибирал. Но веднъж една овца се противяла, не искала да се прибере към стадото и все вървяла извън него. Тогава вълкът-пазач се ядосал, хванал я здраво с челюстите си, вдигнал я нависоко и я тръснал на земята. Овцата умряла. И тъй като това станало пред господните очи, на свой ред Бог се ядосал, свалил ръкавиците от ръцете си и ги хвърлил на вълка като казал: „Ха, гръжте по него!“ Ръкавиците се превърнали в кучета, които почнали да гонят вълка и го прогонили от стадото и той от тогава вече не е пастир на овцете. От тогава именно кучетата станали пазачи и от тогава винаги гонят вълците щом приближат към овцете.

И тук съзираме, че именно човекът е бракувач на всичко, което не е по неписания стандарт на природата и изоставащото от стадото животно трябва да бъде бракувано от него. Ако заменим изоставащата овца с изоставащия карибу от равнините на Северна Америка по време на масовите миграции, приказката става истина.

На някои места вярват, че уж вълчицата се кучела само веднъж в живота си. Това е свързано вероятно с наблюдението на незадомени скитащи индивиди, може би млади миналогодишни женски. Вълчицата в действителност закъснява с 1 година в половото си съзряване в сравнение с младия вълк. За разлика от него, тя е готова за размножаване едва на третата година от живота си. Освен това, при хищниците наистина има неразмножаващи се индивиди, изпълняващи ролята на размножителен резерв, с които при нужда се разширява размножителния капацитет на популацията. Това също може би е послужило за създаването на подобно крайно вярване.

Вълкът не винаги удушва овцете. Много пъти устата му „са сковани“ според народните вярвания. Стари овчари уверяват, че такива вълци са със „защити“ (вкоченени) челюсти. Те само ръчкат, бутат овцете в кошарата,

но не могат да захаят и удушат нито една овца. Това обаче се случвало само понякога, в определени дни или дори уж в определени часове, когато вълкът не можел да разкъсва пляката си. По-опитните възрастни овчари във ветровито време пасат овците си в посока срещу вятъра, тъй като носът на вълка, за разлика от кучешкия нос, нямал такова добро обоняние и по миризмата се ориентирал зле. Можел да мине край кошара и уж да не подуши овците ако не ги види, стига вятърът да духал от него към овците. Така ги задминавал и понеже уж вълкът не можел да си обръща главата назад, той не поглеждал за себе си. Това схващане вероятно е свързано със задебеления вълчи врат.

В помощ на овчаря било и това, че вълчицата всяка година не раждала, а когато тя ставала майка, броят на вълчетата бил толкова, колкото са „месниците“, т.е. броя на ония седмици в годината, през които се яде блажно (т.е. и месо) и не се пости. Те са различен брой между Коледа, когато се отговява от зимните пости и месните Заговезни за Великден, т.е. между Рождество Христово и Възкресение Христово. Затова овчарите не се радват, когато Великден бъде по-късно, защото ще бъдат многобройни кучилата на вълчиците. Овчарите знаят къде ще се вълчат женските, тъй като по тези места те вият. Тогава вълци и вълчици се събират и заедно вият, с изключение на времето, когато формират глутницата. Според народните наблюдения вълчиците се кучат между празниците св. Еремия и св. Георги, т.е. между 1 и 6 май, но може да изпреврат или да закъснеят спрямо тези дати.

Вълчата глутница е сериозна опасност. От там идва и благословията: „Да те пази Господ от мечка стръвница и от вълча глутница!“ Даже и да се е била разгонила вълчицата, ако не е била вкусила кучешко месо, тя не можела да забременее. Затова по време на разпасването, няколко такива вълчици се събирали и обикаляли около кошарите за да подмамат и уловят някое от кучетата, та да може след като го изядат да са способни да заченат и да родят малки.

Интересно е, че на някои места считали вземането на овца от вълците като редовен „данък в натура“, което е било дори знак за хубаво. Ако вълк влезе в кошара и задигне само една овца, но не напакостява на другите, се вярва, че това е добро знамение - предсказвало, че през тази година овците добре щели да се агнят, щели да близнят и дълго време нямало овците да прегорят от млекото, а и стопанинът от тях щял да нагоди много мляко.

Ако някой събирал добитък (овце, кози, говеда) за препродаване и вълк влезе в обора или кошарата и откъдне само едно животно, това също било добър знак. Стоката щяла да се продаде скоро и скъпо.

Особена смелост в нападенията си вълкът добивал в мъгливо време. Затова уж той казвал, че се чувствал най-добре „зиме при изгрев слънце“. Понякога вълкът захаял козата или овцата за врата без да я удушавя и я

подтирjal да върви сама. Казват, че тогава той я удрял с опашката си.

Според народното тълкуване на сънищата, ако сънуваш вълк ще е на лошо. Ако сънуваш, че гониш вълк и успееш да го убиеш, коментарът е, че ще преследваш неприятеля си и ще победиш. Не успееш ли на сън да убиеш срещнатия вълк - врагът ти ще те гони за нещо и ще те победи.

Според народната метеорология ако вълците се събират преждевременно на глутница или те се появят в околностите на селището от рано, то времето ще се влоши, ще се застуди и зимата ще е гълга, снеговита и мразовита. Ако често вият, времето също ще се промени към влошаване.

10. Народни начини за лов на вълци

Ловът на вълци с преследване вече отдавна не се практикува. Така се ловувало през миналия век и то предимно в равнинните места, главно в Добруджа и Горна Тракия. Вълкът е бил преследван и бит с як камшик или улавян жив и завързван като в челюстите му втиквали гръвце и тогава го завръзвали. Преследването понякога ставало на смени. Един конник, преследващ вълк като види в полето, че някой работи с коне, отивал, оставял коня си, разпрегвал другия от плуга, яхвал го и продължавал да гони вълка докато той се умори или докато конникът предаде гонитбата по вълка на трети езгач. Тъй като местното население тогава почти не е разполагало с пушки (България още е била под турско робство), ловци са били предимно турските феодали, преселниците татари, черкези, башибозуци и др. Затова у нас вълчият лов се е практикувал повече от тях.

При ловът на хайки („сюзени“) много ловци (но и младежи) се организират за да обградят голям район, където се предполага, че се крият вълците. Гоначите (тези, които вдигат шум за да подплашат и предвижат вълците по линията на стрелците) са многобройни. Тъй като този лов е свързан с ангажирането на много хора, той вече не се практикува и е почти изоставен след въвеждането на силните отрови като стрихнина в началото на този век.¹ В наши дни главно се практикува изземването на вълчета от леговищата, единичен отстрел на срещнатите вълци, залагане на стръв с упойващи вещества и др. Не толкова отдавна обаче (през 1966 г.) в една такава хайка за унищожаване на вълци в Разградско при с. Раковски са участвали 600 души гоначи и стрелци. Вълците в района само за една нощ в една селска кошара край гр. Хлебарово издавили 30 овце, а общо разкъсали и умъртвили около стотина. От четирите изгонени вълка били убити три, 2 от които били женски.

Един от интересните пасивни начини за лов на вълци в миналото е така

---

¹ През последните години поради липсата на подготвени вълчари не се практикува изземването на вълчета, а използването на отровни и упойващи примамки е строго забранено (бел. рец. Н. Спасов).

нареченият „лов с мангра“ (т.е. ограда). Този начин на лов сега е също изоставен. Описан е от с. Дулово (Силистренско) и е бил много характерен за Южна Добруджа и Лудогорието (Дели Ормана). Ловът с мангра се практикувал за вълци, лисици и диви свини. В гората, където ще се ловува дивеча, се изкопава трап дълъг около 3 м., широк 1,5 м и дълбок 2,5 м. Отгоре маскировъчно се застила с шума. В дълбочина трапът трябва леко да се разширява, за да бъдат стените му коси (с обратен наклон). От двете страни на тясната стена на трапа се издига плет между дърветата, който е към 50 м дълъг. Плетовете са разходящи и постепенно се отварят към гората. Отначало при трапа те са високи около 3 м, но постепенно в отдалечения си край се снижават до 1 м. Върхът на този разширяващ се ъгъл, където плетовете се доближават при трапа е широк 0,5 м. Отвън на по 10-20 крачки зад плетовете има поставени ловци на пост. Край самия трап, зад дърветата или сред храстите има скрити ловци със здрави сопи. Гоначите се приближават с много шум, виковете, биене на тъпани, свирене със зурли, биене на тенекии и др. Те бавно се приближават откъм гората към плетовете и трапа. На високо дърво с добър кръгзор има покачен наблюдател, който мълчаливо със знаци с ръце показва на стоящите постове край оградата откъде се приближава дивечът. Ако той идва към някой от постовете, наблюдателят сигнализира, а постовият издумква с тенекията и подплашва дивеча към трапа. Ако животното се опита да се върне, наблюдателят също съобщава за това и отново го подплашват към тихата страна, т.е. към все по-високите плетове. В крайна сметка дивечът в гъното прави опит да прескочи шумата и пада в трапа. Ако се опита да излезе, ловците със сопите го удрят за да падне и остане в трапа. След като викачите си свършат работата и се приберат, няколко ловци със здрави чаталести дървета затискат отгоре за вратовете и краката падналите животни. Един смел ловец слиза в трапа и на всяко животно поставя между челюстите по едно дръвце и им завръзва челюстите и краката. После обезвредените животни едно по едно се изваждат. Живите животни се разкарват за показ из околните села, където са нанасяли щети, а населението им раздава подаръци на ловците.

При лова с мангра не се позволява гърмене с пушка, както и провикване, крещене и пр. Макар, че е бил лов с шумове, при него не се използвало огнестрелно оръжие. С едно и също съоръжение се ловели животни по няколко пъти годишно.

Ловът с „вълчи трапове“ вече също е изоставен. Вълчите ями или трапове са били 3 типа (ВАКАРЕЛСКИ, 1977). Така ловели не само вълци, но и друг едър дивеч. Ямите се разполагат по местата на вълчите вървища (вълчите пътеки, пиклища /местата, които редовно маркират с урина/) и др. В Югозападна България (околностите на гр. Сангански и Мелнишко /напр. с. Кърналово/) изкопават яма с размери 2 x 3 м. с обратен наклон на стените.

За да не предизвика опасенията на животните, изкопаната прясна пръст се събира старателно и се изхвърля надалече. Отгоре ямата се замаскира с шума. Това е така наречената „клонка“. Отворът може да се покрие от преобръщащ се подвижен капак. В някои места на Западна България (Кулско, Видинско /селата Шишманово и Старопатица/) вълчата яма отгоре не се покрива нито с шума, нито с подвижен таван (капак), а се остава открита. Затова пък около ямата се изплитат 2 реда плет висок 1,5 м на разстояние един от друг 30-40 см. Вътрешният плет е отвесен, а външният може да е наклонен навътре и отгоре съединен с вътрешния. Между двата плета поставят яре или агне, а понякога - и коза или овца. Поставеното животно наричат „стръв“. Приближилият се към него хищник (вълк или лисица) решава, че животното е презградено само от външната страна, а отвътре е свободно. Тогава хищникът скача лесно през оградата, но понеже не е видял ямата, пада в нея. Тя е достатъчно дълбока за да не може да се покатери и излезе от нея. Там дочаква и идването на ловците.

Ловът с кратуни по нашите земи е бил практикуван главно за лисици. Не намерихме сведения за използването му за вълци. На кратуната откъм гръжката ѝ се изрязва отвор колкото да мине главата на лисицата. Изрязването се прави полезнало навътре за да се запречва по-добре косият ръб за козината на врата. На дъното на кратуната се поставят примамки, закрепени с жили (недопечено месо, риба и др.). Може би този забравен начин на лов, известен от България и Херцеговина да се окаже удобен за диви котки и рисове с валерианови примамки, към които те са много податливи.

Между постоянните народни капани интересни са и оградените капани или огради-клонки. Те имат вид на спирално изплетена ограда (Родопите, Смолянско) или ограда от забити от един до друг колове (Добруджа и Лудогорието, Тервелско и Добричко). В средата на капана в кръглата оградена кошарка се поставя за стръв живо яре, агне или петел. В коридорната си входна част капанът има закрепена полуотворена вратичка. Хищникът (вълк или лисица), усетил присъствието в средата на живата плячка, влиза в лабиринта и стига до вътрешната му част. Поради стеснението, той не може да се извърти за да тръгне обратно с главата напред и прави опит заднешком да се измъкне, при което тогава затваря полуотворената вратичка. Поради тясното пространство, той не може и да изскочи и така дочаква ловците. Обикновено за вълци се практикуват по-стабилни клетки от забити в земята колове. Подвижни преносими подобни лабиринтни капани-бараки от изплетени клони или наковани дъски се използват и за лисици като се поставят по местата, които те често посещават.

Представените тук сведения, събрани от многобройни литературни източници с разнообразен характер, очертават отношението на човека към вълка от времето, когато той беше на „алфа“-местото в животинската йерархия в нашите земи. Няма да е пресилено, ако кажем, че

тази народна култура, отразяваща отношението на човека към вълка се е формирала тогава, когато той беше наистина опасен и могъщ властелин, т.е. отнася се за времето, когато „златният век“ на вълка у нас вече е клонял към залеза си.

Днес в България имаме стотина запазили се вълци. (Към края на 1995 г. общата численост на вълка в страната е около 250 екз. - бел. З. Б.). Този вид не трябва да сподели трагичната участ на южния рис (*Felis pardina* /Temminck/), който преди около половин век е изчезнал от пределите на страната. (По-правдоподобно изглежда отнасянето на балканската популация на риса към евро-азиатския вид *Felis lynx* L., 1758 - бел. З. Б.)

Един български възрожденски писател от миналия век, Цани Гинчев (1835-1894), в една своя повест описва живия тогава все още лов със соколи на дропли, гълъби и други птици. Той добавя, че само след като отмине времето на неговото поколение, тия, които ще дойдат, ще забравят и за соколите и за красивия лов с тях. И вълкът трябва да не бъде забравен от природата. Той е не само красота, но и еволюционно творчество на природата, каквото сме и ние и затова трябва да го запазим и за утрешните дни, а не да го оставим да агонизира като залязваща спасяема скелетна популация. Вълкът трябва да живее от рента на онова, което ни е оставил през своето съществуване като вид - усъвършенствания от него гивеч, който ползваме ежегодно и кучето, което е пратил при нас. Това е достатъчно за нашата признателност към него.

Литература

- ВАКАРЕЛСКИ Хр. 1977. Етнография на България. С., Наука и изкуство. 678 с.
МИКОВ В. 1943. Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места. С., Печ. „Хр. Г. Данов“. 316 с.
МОУЪТ Ф. 1981. Не плачи, вълко! С., Отечество. 150 с.
ФАСМЕР М. 1964. Этимологический словарь русского языка. т. 1 „А-Д“. М., Прогресс. 562 с.

Постъпила на 1.10.1995

The Wolf (*Canis lupus* L., 1758) in the folk beliefs, folklore and the life of the Bulgarians

Nikolay BOEV

(S u m m a r y)

The present article covers a wide range of questions concerning the presence of the wolf in the Bulgarian folklore. Its publication follows an unpublished manuscript from 1978 of the famous Bulgarian zoologist Nikolay Boev (1922 - 1985). The offered version is edited by Zlatozar Boev with insignificant shortenings. Among the topics concerned are: The Wolf as a contemporary of the ancient inhabitants of the Bulgarian lands; The dog - the „Wolf“ helper of the Man; The Wolf as a totem animal; Etymology of the word „Wolf“; Toponymy, related to the name „Wolf“; The folk image of the Wolf; Folk feast, related to the Wolf; Beliefs about the Wolf; Folk manners of Wolf hunting.

This article represents only a part of the whole series of such studies about the wild animals in the Bulgarian folklore, planned by N. Boev. He intended to write such papers on the Brown bear, the Fox, the Otter, the Weasel, the Pine Marten, the Beech Marten, the Lynx, the Wild Boar, the Red Deer, the Auroch, the „Eagle“, the „Falcon“, the „Swallow“, the Blackbird, etc. Unfortunately only the results about the Beaver are partly published up till now.